

URŠKA LAMPE*

Uporaba metodologije »srednjega glasu« kot način premostitve konfliktnih naracij: primer raziskave o deportacijah iz Julijske krajine v Jugoslavijo po drugi svetovni vojni

IZVLEČEK

V pričujočem prispevku avtorica na primeru svoje raziskave o deportacijah iz Julijske krajine v Jugoslavijo po drugi svetovni vojni analizira metodologijo »srednjega glasu« in njene znanstveno-raziskovalne ter družbene učinke. Več kot desetletje trajajoča raziskava je zajemala zbiranje in poglobljeno analizo številnih arhivskih virov ter metodologijo ustne zgodovine, pa tudi pridobivanje in analiziranje ustnih pričevanj in drugih egodokumentov. Uporabila je torej metodologijo »srednjega glasu«, kjer je resnica nujen, ne pa tudi zadosten del zgodovinopisja. Tak pristop se je izkazal kot zelo pozitiven za naratorje, ki so dobili priložnost neobremenjeno spregovoriti o svoji preteklosti in izkušnji, hkrati pa so dobili nekatere odgovore, ki so jih morda že leta iskali.

KLJUČNE BESEDE

metodologija »srednjega glasu«, ustna zgodovina, deportacije iz Julijske krajine, konfliktna naracija, slovensko-italijanski obmejni prostor, pisanje travme

ABSTRACT

USING THE "MIDDLE-VOICE" METHODOLOGY AS A WAY OF BRIDGING CONFLICT NARRATIVES: A CASE OF RESEARCH ON DEPORTATIONS FROM THE REGION OF VENEZIA GIULIA TO YUGOSLAVIA AFTER THE SECOND WORLD WAR

Based on her research on deportations from the region of Venezia Giulia to Yugoslavia after the Second World War, the author of the article analyses the methodology of the so-called middle voice and its impact on scientific research and society. The research, which lasted for over a decade, comprised collection and in-depth analysis of numerous archival sources, the methodology of oral history, as well as the acquisition and analysis of oral testimonies and other ego-documents. She therefore applied the "middle voice" methodology, where truth is a necessary but not sufficient part of historiography. Such an approach proved to be extremely positive for narrators who were thus given an opportunity to speak up freely about their past and experiences while obtaining certain answers that they had perhaps been seeking for a long time.

KEY WORDS

the »middle-voice« methodology, oral history, deportations from the region of Venezia Giulia, conflict narratives, Slovenian-Italian borderland, writing trauma

* doc. dr., znanstvena sodelavka, Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja, Center za ustno zgodovino, Čentur, Slovenija, Urska.Lampe@irris.eu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6790-5037>

Problematiko italijanskih vojnih ujetnikov v Jugoslaviji je zgodovinar v preteklosti le redko obravnavalo,¹ saj so bili ti pogosto zapostavljeni na račun drugih, »večjih« zgodovinskih dogodkov. Sama se problematiki posvečam že več kot desetletje, osrednji rezultat dosedanjih raziskav pa je monografija, ki se sicer v glavnem posveča le eni skupini teh ujetnikov – t. i. deportirancem iz Julijske krajine.² Poglobljena arhivska raziskava je v tem obdobju prinesla pomembne ugotovitve, ki so vezane predvsem na diplomatske vidike problema in bilateralne ter mednarodne spore in nesoglasja, ki so se zaradi teh ujetnikov pojavila na mednarodnem diplomatskem parketu. Poleg tega je bilo analizirano vsakdanje življenje ujetnikov v ujetništvu ter razmere, ki so jim bili podvrženi – predvsem v taborišču Borovnica. Zadnja leta se je raziskava razširila in poglobila nekatere socialne vidike, ki so bili do sedaj povsem zapostavljeni in spregledani. Pri tem so bile v ospredju predvsem dolgoročne posledice ujetništva tako za nekdanje ujetnike kot za njihove družine, svojece in potomce.

V pričujočem prispevku se bom posvetila metodologiji »srednjega glasu«, ki sem jo uporabila pri naslavljanju te problematike. Med delom na terenu, predvsem pri raziskavah ustne zgodovine, so se namreč pričela odpirati številna vprašanja in dileme, ki jih delo z živimi subjekti raziskave – torej intervjuvanci oziroma naratorji – ne prestando prinaša. Zato bom v prispevku posebno pozornost namenila prav razumevanju tega, kako lahko projekt ustne zgodovine in uporaba »srednjega glasu« spodbudita refleksijo in morebiti pomagata pri premostitvi nerazrešene preteklosti ali celo travm, tako pri posameznikih kot v skupnosti.

»SREDNJI GLAS« IN UVOD V PISANJE TRAVME

Kot v študiji *Writing History, Writing Trauma* argumentira ameriški zgodovinar in intelektuallec Dominick LaCapra, je bilo pisanje o travmatičnih dogodkih v preteklosti v zgodovinarstvu, po vzoru naravoslovnih znanosti, pogosto podvrženo idealu objektivizacije (kot skrajna oblika objektivnosti). »Pisanje o travmi« (*writing about trauma*) je stremelo k rekonstrukciji preteklosti karseda objektivno, kar je pomenilo, da empatija

v zgodovinarstvu ni bila zaželena. LaCapra pa v nasprotju s tem zagovarja uporabo t. i. »srednjega glasu« (*middle voice*) in »pisanje travme« (*writing trauma*). Pisanje travme (za razliko od pisanja o travmi) zagovarja idejo, da je resnica nujen, ne pa tudi zadosten del zgodovinarstva.³ Pri tem eno ključnih funkcij opravlja empatija, ki jo LaCapra razume kot sposobnost posameznika, da se »vživi v položaj drugega, ne da bi se postavil na njegovo mesto – distinkcija, ki priznava drugost«.⁴

Pristop »srednjega glasu« sem posledično uporabila v raziskavi o deportirancih iz Julijske krajine. Študija, ki je rezultat te raziskave,⁵ v prvem delu temelji na pretežno diplomatskih virih arhivskega izvora in daje pomemben okvir problemu, saj pojasnjuje kompleksno problematiko deportacij in vlogo, ki so jo ti ujetniki igrali ne samo v bilateralnih, jugoslovansko-italijanskih odnosih, temveč tudi v mednarodni diplomaciji. Drugi del pa se nanaša na perspektivo od spodaj navzgor, se pravi na vprašanje, kako so ujetništvo doživljali ujetniki sami, kakšne (dolgoročne) posledice so nosili ter kako so to doživljali njihovi svojci, družine in potomci. Velik del te raziskave temelji na zbranih ustnih pričevanjih ter številnih egodokumentih (spominih, dnevnikih, pisnih, prošnjah ipd.).

Ko sem se pričela temeljito ukvarjati s temi viri, sem naletela prav na LaCaprovo študijo, v kateri pojasnjuje in pogloblja prav tiste vidike in vprašanja, o katerih sem se spraševala tudi sama. Je »pisanje o travmi« dovolj? Je pisanje o diplomatskih vidikih, številu ujetnikov, seznamih, poteku repatriacije ipd. dovolj, da bomo resnično razumeli razsežnosti problema, ki je imel dolgoročne in včasih tudi travmatične posledice za posameznike, družine in skupnosti? Po številnih metodoloških premislekih in samorefleksiji o lastni vlogi v raziskavi⁶ sem sledila LaCaprovi sugestiji, da sta »empatija in sočutje potrebna, vendar nikoli ne zadostujeta za informirano razumevanje«.⁷ V pričujočem prispevku pa se bom osredotočila predvsem na vprašanje, kako lahko pristop »srednjega glasu« pomaga pri naslavljanju raziskovalnih problemov, ki še danes vnašajo razdor v skupnosti, na primer – v našem primeru – obmejne (slovensko-italijanske).

1 Prim. Troha, *Komu Trst?*; Troha, Italijani v vojnem ujetništvu; Troha, Fojbe; Troha, Pogrešani; Di Sante, *Nei campi di Tito*.

2 Lampe, *Deportacije*. Monografija je v tiskani obliki izšla leta 2022, tu uporabljam elektronsko izdajo, ker je prosto dostopna na spletu.

3 LaCapra, *Writing History*, str. 196.

4 LaCapra, *Understanding others*, str. 47.

5 Lampe, *Deportacije*.

6 Več o tem v Lampe, *Some Methodological Reflections*.

7 LaCapra, *Understanding others*, str. 48.

Fotografija prikazuje ostanke temeljev taborišča Borovnica, ki so bili očiščeni leta 2021. Prvič sem se v Borovnico odpravila leta 2010, ko nihče ni vedel, da ostajajo še kaki nepozidani temelji. Danes je slika povsem drugačna (foto: Urška Lampe).

PROJEKT USTNE ZGODOVINE T. I. DEPORTACIJ IZ JULIJSKE KRAJINE

Z metodologijo ustne zgodovine sem se prvič srečala, ko sem leta 2010 opravljala raziskavo o taborišču Borovnica, kamor je bila deportirana večina tistih, ki so bili maja 1945 po aretaciji iz Trsta, Gorice in drugih delov Julijske krajine odpeljani v Jugoslavijo.⁸ Takrat sem izvedla prve intervjuje med lokalnimi prebivalci in tistimi, ki so kot otroci in mladostniki živeli v neposredni bližini taborišča. Kot mlada in metodološko slabo podkovana raziskovalka se tedaj nisem zavedala niti pomena ustrezne metodologije za to, da raziskava pripelje do kvalitetnih rezultatov, niti morebitnih posledic in učinkov (pozitivnih ali negativnih) zbiranja ustnih pričevanj za posameznike in skupnost. Med svojimi prvimi obiski in pogovori sem ugotovila, da je med ljudmi v zvezi s taboriščem vladal molk in da se o njem ni govorilo. Ta situacija se je z mojim prihodom spremenila; že zgolj moja prisotnost in zanimanje za taborišče sta sprožila družbeni učinek, ki ga nisem predvidela. V skupnosti so se pričeli spraševati predvsem o tem, kam to vodi in kateri je naslednji korak. »Bomo zdaj postavili spomenik fašistom?«,⁹

so se nekateri spraševali.¹⁰ Kot je v preteklosti že ugotavljal italijanski ustni zgodovinar Alessandro Portelli, je namreč delo z ustnimi viri vse prej kot enostavno, saj vstopamo v življenja ljudi in jih spreminjamo. Akt intervjuja, katerega sestavni del smo zgodovinarji, je namreč drugačen od dela z arhivskimi viri, ki so vnaprej dani ter pogosto anonimni in neosebni. Ustna pričevanja so dokumenti, ki jih ustvarjamo med intervjuji in pogovori z naratorji.¹¹

S tem ko ljudi spodbujamo k razmisleku o lastni preteklosti, ustvarjamo situacijo, ki je naratorji pogosto niso vajeni; še posebej ne v primerih, ko o problemih več let niso smeli javno govoriti ali razpravljati. Zgodovinarji torej brez dvoma posegamo v čas in prostor ter smo tisto gibalo, ki lahko sproži, da se morda do tedaj pozabljeni problemi ponovno obudijo. Prav zato sta že zgolj moja prisotnost in zanimanje za taborišče sprožila, da so se v skupnosti ponovno pričeli pogovarjati o taborišču in obupati spomine, s čimer je prišla na dan skoraj pozabljena preteklost.¹²

8 Podrobneje v Lampe, *Deportacije*, str. 31–42; Bajc, *Areacije, internacije in deportacije*; Troha, *Komu Trst?*, str. 43–51.

9 Uporabljen izraz – »fašist« – povzemam iz pogovorov, ki sem jih imela z ljudmi. S tem ne želim gojiti prepričanja, da so bili vsi ujetniki v taborišču fašisti, ker tega raziskave do sedaj niso ne ovrgle ne potrdile. Nesporno pa je, da je zaradi 20-letnega obdobja fašizma ter s tem povezanega nasilja in raznarodovalne politike, ki jim je bila podvržena tudi približno tretjina ozemlja današnje Slovenije (prim. Vinci, *Sentinelle della Patria*; Klabjan in

Bajc, *Ogenj, ki je zajel Evropo*), del skupnosti v Borovnici Italijane enačil s fašizmom. O tem, kako sta medvojno obdobje in raznarodovalna politika vplivala na strukturo prebivalstva v obmejnem prostoru – predvsem mestu Trst –, piše Milan Bufon (Bufon, *Slovenci v Trstu*).

10 Da lahko projekti ustne zgodovine vnašajo razdor v skupnost, so raziskovalci v preteklosti že večkrat ugotavljali. Še tako (na videz) nedolžna raziskava lahko ponovno odpre rane, ki se v preteklosti niso zacelile, in s tem povsem razdeli ali celo spre celotno skupnost (prim. Cusan, *Nomi scomodi*).

11 Portelli, *The Order*, str. 14–15.

12 Več o tem v Lampe, *Deportacije*, str. 255–266.

Po prvih, včasih naivnih in nerodnih poskusih sem leta 2020 pričela intenzivno izvajati intervjuje tudi med svojci in potomci nekdanjih italijanskih vojnih ujetnikov v Jugoslaviji. Med njimi je bilo kar nekaj takih – šest –, katerih oče oziroma dedek je bil ujetnik v Borovnici. Že med prvimi intervjuji mi je postalo jasno, da je bilo taborišče Borovnica zanje vse prej kot pozabljeno. Če sta torej na eni strani meje – slovenski – vladala molk in (skoraj) pozaba, je bil na drugi strani meje – italijanski – spomin še vedno živ, predvsem na individualni (družinski) ravni. Takrat sem se torej znašla na »drugi« strani in se postavila v položaj, ko sem skušala razumeti situacijo, v kateri so se te družine znašle, in kako je to nanje vplivalo.

Večina naratorjev mi je v pogovorih razkrila, da je izkušnja taborišča Borovnica dolgoročno zaznamovala življenje očeta ali dedka oziroma celotne družine. Nekateri so pripovedovali, da je bila Borovnica vseprisotna v njihovem življenju, čeprav v nekaterih primerih oče sploh nikdar ni neposredno govoril o izkušnji taborišča. Je pa imel zaradi ujetništva dolgoročne posledice – tako fizične kot psihične (strah, tesnoba ipd.).

Trpel je številne fizične posledice, povezane z določenim obdobjem rasti in razvoja, predvsem na ravni želodca, na ravni tesnobe; strahu pred vsem, česar ni mogel, kako naj rečem, obvladati v prvi osebi. To spada v sfero videnega ali doživetega nasilja, ki potem v človekovi zavesti pusti ... ne vem, ali je izraz pravilen, manjvrednost v odnosu do drugih. Z značajem, ki bi morda vedno naredil korak naprej, se je moral brzditi in narediti korak nazaj. Vsekakor fizično trpljenje vpliva, sledovi ostanejo. Razvoj v dvajsetih letih, bleščeča leta, obdobje tistega, kar bi moralo biti izraz človekove telesnosti. Mislim, da je pri tej starosti lakota nekaj, kar ... travme in strah, nasilje ... Videli so nasilje, ob katerem so se tolikokrat spraševali: »Kaj počnem tukaj?« (Mario).¹³ Leonardo je pripovedoval o očetovem doživljanju taborišča in spominih, ki pa so prišli na dan šele mnogo let kasneje, ko je bil oče že ostarel. Očeta je izkušnja tako zaznamovala, da jo je sin zelo ponotranjil. »To število tukaj [pokaže število 316, ki ga ima zapisanega na fasciklu in označuje številko taborišča Borovnica], mislim, da ga nosim že vse življenje.« Vojna leta je sin podoživljal ob očetu vse življenje, ker sta se skupaj udeleževala srečanj veteranov bataljona Mussolini, ki mu je oče pripadal. Ob teh priložnostih o Borovnici ni bilo govora, saj so se raje spominjali lepih trenutkov. Je pa o obdobju ujetništva oče večkrat govoril v letih pred smrtjo. Očetova izkušnja je bila vedno reflektivna. Morda nisem imel spo-

sobnosti, da bi razumel, kaj je doživel, in priložnosti, da bi naredil bolj dokumentirano zbirko tega, kar je bilo. Šlo je za pogovore med očetom in sinom, vendar priložnostne pogovore, ko sva se srečala, prek iztočnic: kaj se je zgodilo, kaj se ni zgodilo, zakaj, kako je do tega prišlo. Imel je prebliske določenih trenutkov, situacij, stvari, ki pa so ga spremljali vse do zadnjega dne njegovega življenja, to zagotovo (Leonardo).

Leonardo se je le s težavo pripravil do tega, da je z menoj spregovoril o tem, saj ni bil prepričan, ali mi lahko zaupa. Zato se na moje prvo povabilo sploh ni odzval. Nanj se je odzval šele leto kasneje, ko so ga k temu spodbudili drugi naratorji, s katerimi sem že govorila.

Zaupanje je pri vsakem intervjuju ključno. Nanj sta v tem primeru brez dvoma vplivali konfliktna narava naracij ter pogosto javna zloraba in izkoriščanje osebnih pripovedi za druge (na primer politične ali ideološke) cilje. To, da naratorji raziskovalcu ne zaupajo, dvomijo v njegove namene ali se bojijo neželenih učinkov in posledic tistega, kar bodo povedali, je nekaj, česar si noben raziskovalec ne želi. Prek pogovorov z njimi namreč vstopamo v najintimnejše sfere njihovega življenja in njihove preteklosti – pogosto se zgodi, da pred nami tja še nihče ni stopil. Zato moramo še toliko bolj ceniti to, kar nam je v teh pogovorih dano, in paziti, da ne oskrunimo tega spomina. V pogovorih mi je Leonardo večkrat ponovil, da ni pričakoval, da bo kdo kdaj resnično, iz čistega (raziskovalnega) zanimanja in brez sekundarnih interesov, prisluhnil njegovi zgodbi in zgodbi njegovega očeta. Pripovedoval je zelo intimne podrobnosti o odnosu, ki ga je imel z očetom, o mislih, ki so mu rojile po glavi v tednih pred očetovo smrtjo, in o vrednotah, ki mu jih je posređoval. Skupaj sva »odprla to skrinjo«, kot se je izrazil, se spominjala teh trenutkov, skušala razumeti njegovo preteklost in zgodbo ter jo umestiti v čas in prostor. Rezultat najinega večurnega pogovora in številnih izmenjav sporočil je bil nepričakovan – bogato pričevanje, ki je presenetilo tako mene kot Leonarda, ki si ni nikdar mislil, da bo o tem kdaj spregovoril, sploh s »tujko«.

Kako nepredvidljiva so vsakič znova pričevanja, kaže tudi intervju (oziroma več intervjujev), ki sem jih izvedla s Chiaro. Chiara je že pred najinim prvim srečanjem več let vložila v to, da je poglobila svojo družinsko preteklost in skušala razumeti, kako je ta nanjo dolgoročno vplivala. Njen dedek se namreč ni nikdar vrnil iz ujetništva v Borovnici, saj je preminil ravno na dan, ko bi moral biti repatriiran (na kar kažeta ime na seznamu za repatriacijo in eden redkih aktov o smrti, ki se je ohranil iz taborišča). Prvi intervju je posledično potekal v duhu zbiranja informacij,

13 V prispevku uporabljam psevdonime.

arhivskih dokumentov, podatkov in vsega tistega, kar sem ji jaz kot raziskovalka lahko dala. Le malo prostora je bilo namenjenega družinski zgodbi. V iskanju podatkov in drobcov iz te preteklosti, ki bi jo arhivski viri lahko potrdili, sva namreč pogovor le občasno preusmerili nanjo in na družino. Zato sva več mesecev kasneje intervju ponovili. Takrat je beseda stekla predvsem o življenju v družini, ki je nenadoma ostala brez pomembne moške figure ter se je več let in desetletij skušala soočiti s tem – sploh glede na to, da so šele pred nekaj leti izvedeli, kaj se je v resnici zgodilo.

EMPATIJA IN »TERAPIJA«

V času raziskave sem torej začela opazati, da je izkušnja ujetništva dolgoročno zaznamovala ne samo ujetnike, temveč tudi njihove družine in potomce. Borovnica je bila vse prej kot pozabljeno taborišče. Pri tem je bil pomemben predvsem empatičen pristop,¹⁴ ki je omogočil, da so se naratorji odprli in mi zaupali. Zanje je bilo namreč zelo pomembno, da imajo pred seboj nekoga, s komer se lahko pogovarjajo in ki jim je pripravljen prisluhniti. Večina te možnosti pred tem ni imela. V preteklosti je podobno ugotavljala tudi ena pionirka metodologije v Sloveniji Mojca Ramšak: »[p]ogosto [sem] med intervjuji opazila, da je stopnja zaupanja med sogovorniki in mano odvisna prav od moje zmožnosti empatije [...]«¹⁵

Proces zbiranja spominov je torej vsakič znova eksperimentalne narave, ker nikdar ne vemo, kako bo intervju potekal in kakšna čustva bo izzval – tako pri naratorjih kot pri raziskovalcih. Zato se moramo raziskovalci naučiti spoprijemati z različnimi situacijami in se jim neprestano prilagajati: *Praksa intersubjektivne konstrukcije spominov postane delo, ki zahteva posebno pozornost pri izbiri besed, pripravljenosti na poslušanje ter komunikaciji s telesi in pogledi. Sčasoma se naučimo, da so v življenju naših sogovornikov predali, v katerih so shranjeni spomini, ki jih ni priporočljivo priklicati na dan. Spoštovanje, sprejemanje in poslušanje tišine je temeljnega pomena za ohranjanje pogosto krhkega ravnavesja. Kljub vsem previdnostnim ukrepom [...]*

se mi je večkrat zgodilo – zlasti na začetku raziskave –, da sem odprla predale, ki jih ne bi smela odpreti, in šele pozneje spoznala napako. Nekateri so trenutek pričevanja doživeli s pretiranim trpljenjem ali pa so ga pozneje obžalovali. V nekaterih primerih se je tudi zgodilo, da so bili ti spomini težje obvladljivi zame kot za moje sogovornike [...].¹⁶

Kot ugotavlja italijanska zgodovinarica Chiara Calzana, se ustni zgodovinarji neprestano soočamo s paleto različnih čustev. Poslušanje in prebiranje težkih zgodb, včasih travmatičnih izkušenj, čustveni spomini, solze in smeh naratorjev so ves čas prisotni. Sčasoma se naučimo s temi situacijami soočati in jih sprejemati. To sprejememo že v trenutku, ko se odločimo za te raziskave, saj posegamo na področje morda najbolj subjektivnega – torej v spomine. S tem raziskovalci preizkušamo sebe, svoje znanje, svoje vedenje o problemu, ki ga obravnavamo, svojo sposobnost empatije ter hkrati zmožnost distanciranja, nevpletenega razmišljanja in analiziranja virov.

Zato ustna zgodovina zahteva ustrezno metodologijo dela in s tem povezano dobro kontekstualno poznavanje problema, ki ga obravnavamo. Nikdar ni odveč strah pred tem, da zapademo v pretirano empatijo, predvsem v fazi analize in interpretacije pričevanj.¹⁷ Zato sem pri svojem delu večkrat prišla do zaključka, da mora metodologija ustnega zgodovinarja temeljiti predvsem na dobrem poznavanju raziskovanih problemov in dogodkov. To pomeni, da mora preliminarne raziskave pretežno arhivskih virov, če je le mogoče,¹⁸ že odgovoriti na čim več vprašanj (kaj se je zgodilo, kdaj, kje, koliko itd.). Pričevanja in delo na terenu pa so najpogostejše namenjena temu, da razumemo vse tisto, česar nam zapisani arhivski viri ne morejo dati, in torej dopolnjujejo te virov. Namenjena so razumevanju mikrodinamik problemov, tega, kako so ljudje doživljali preteklost, kako jih je zaznamovala – njih, njihove družine in celotne skupnosti. Kot ugotavlja Alessandro Portelli, ustni viri namreč o obravnavanem problemu govorijo drugače kot arhivski viri. Med seboj se ne izključujejo, ampak se dopolnjujejo.¹⁹ To je torej tisto, čemur LaCapra pravi »srednji glas«.

¹⁴ Na tem mestu velja izpostaviti, da empatije tu ne razumem strogo metodološko, saj sem prepričana, da mora biti dober ustni zgodovinar empatičen po svojem značaju in naravi. Empatije se je sicer mogoče »priučiti«, vsekakor pa je ne moremo (smemo!) zaigrati samo zato, da bi prišli do zelenih raziskovalnih rezultatov. Spoštovanje do subjektov naše raziskave – naratorjev – in njihovih zgodb mora biti vedno na prvem mestu. Odnos z naratorji se namreč ne zaključuje z opravljenim intervjujem, temveč se takrat šele prične, zato je toliko bolj pomembno, da je ta spoštljiv in korekten že od vsega začetka.

¹⁵ Ramšak, Znanost, str. 99.

¹⁶ Calzana, »In effetti ...«, str. 476.

¹⁷ O tem je v preteklosti pisala že Mojca Ramšak, ki je med svojo etnološko raziskavo med Slovenci na avstrijskem Koroškem doživela več epizod, ki so jo prisilile k razmisleku o pomenu in funkciji empatije pri delu (Ramšak, Znanost).

¹⁸ Dobro se namreč zavedam, da to ni vedno mogoče. Za določene raziskave primarnih arhivskih virov včasih nimamo, ker so bili uničeni, ker arhivi niso dostopni ipd.

¹⁹ Portelli, »What makes oral history different«, str. 64.

USTNA ZGODOVINA IN NJENA FUNKCIJA PRI PREMOSTITVI KONFLIKTNIH NARACIJ

O TERAPEVTSKIH UČINKIH USTNE ZGODOVINE

Proces zbiranja spominov in pripovedi je pogosto zelo ganljiv in čustven, čemur se raziskovalci niti ne moremo niti ne želimo izogniti. Pravilen in empatičen pristop pa na naratorje deluje pomirjujoče, saj jim tako damo vedeti, da nas – poleg pripovedi – zanimajo predvsem ljudje, njihova čustva, spomini in to, kako jih je preteklost zaznamovala. Pri tem pa se mora raziskovalec zavedati, da se mora v trenutku analize od teh čustev distancirati, jih razumeti v širšem kontekstu in sestaviti celostno sliko. Potrebne je namreč veliko samorefleksije, da se vsi ti spomini in pripovedi, ki so včasih dih jemajoči, sestavijo v smiselno sliko dogajanja. Zato je nujno, da problem poznamo in da smo pred tem že sestavili zgodovinski okvir dogodkov.

Hkrati se moramo raziskovalci zavedati, da ustna zgodovina ni terapija, temveč dokumentirano zbiranje pričevanj. S tem povezano moramo ločiti dva tipa raziskav ustne zgodovine; prvi tip so raziskave, ki potekajo v prvem obdobju neposredno po (travmatičnih) dogodkih.²⁰ V teh primerih, kar kažejo tudi navadno zelo obsežni arhivi teh raziskav, iskanje naratorjev ni težavno, saj prvoosebne pripovedi zbiramo neposredno po dogodkih, ko moramo razmisliti, kako (če) bomo izbirali med širokim naborom možnih intervjuvancev. Pri tem moramo biti pozorni tudi na to, da ne povzročamo ali potenciramo določenih negativnih učinkov dogodkov. Zaznati moramo morebitno posttravmatsko stresno motnjo in skušati naratorje usmeriti k iskanju pomoči, ko je ta potrebna. Nekaj pomembnih smernic, vezanih na tovrstne projekte, ponuja ameriška antropologinja in zgodovinarica Jeniffer A. Cramer: *Pomembno se je zavedati, da ljudje, ki pripovedujejo o svojih nedavnih ali celo tekočih izkušnjah, še vedno predelujejo kaj in kako, in so imeli le malo priložnosti, da bi raziskali kavzalnost in jo vključili v svojo pripoved, še manj pa, da bi integrirali travmo. In čeprav nekateri trdijo, da je lahko ustna zgodovina, običajno glede na pretečeni čas, v najboljšem primeru terapevtska, se je treba zavedati, da vloga ustnega zgodovinarja v tem primeru ni zdravljenje, temveč dokumentiranje. Če niste usposobljeni na področju duševnega zdravlja, verjetno ne morete početi obojega.*²¹

Kljub morebitnim travmam Cramerjeva torej posebej poudarja, da ustna zgodovina ne more biti tudi terapija, saj raziskovalci navadno za to niso posebej usposobljeni. Sam akt povedanega, ki je sicer sestavni del terapije (pripovedovanje o dogodku), torej ni dovolj za to, da bi lahko ugotavljali terapevtske učinke te metodologije. Ravno nasprotno – neposredno po (travmatičnih) dogodkih morajo biti raziskovalci pri zbiranju pričevanj posebej previdni, da ne storijo še večje škode ali poglobijo tesnobe naratorjev. Kljub temu pa, kot ugotavlja ameriška klinična psihologinja Ghislaine Boulanger, je hkrati zelo pomembno, da se te zgodbe zberejo: *Brez pripovedi, ki jih zbirajo ustni zgodovinarji, zlasti v kriznih časih, ko so spomini nestabilni in se pripovedovalci bojijo, da bi pripovedovanje vodilo v podoživljanje krize, lahko družbena konstrukcija zgodovinskega spomina povzroči družbeno potlačitev individualnega spomina.*²²

Raziskovalci, ki se osredotočajo na prvi tip raziskav, se torej zavedajo pomembnosti tega, da se ti dogodki dokumentirajo in zapišejo tudi iz besed tistih, ki so bili neposredno udeleženi v njih.²³ Tovrstne raziskave med drugim omogočajo, da se po več mesecih in letih raziskovalci ponovno vrnejo k istim naratorjem. Na ta način lahko opazujemo tudi to, kako sta se postopoma oblikovala kolektivni konstrukt in kolektivna izkušnja ali spomin na te dogodke. Pri tem pa nismo zamudili trenutka, ko je bil ta spomin še strogo individualen.

*Dokumentiranje krize ima torej vsaj dva glavna cilja. Prvi je zajeti subjektivnost same katastrofe z intervjuvanjem tistih, ki so jo doživeli, s čim več vidikov, da bi ustrezno razumeli in predstavili zgodovinski spomin na krizo, ko ta poteka. Drugi namen je dokumentirati posmrtno življenje krize na različnih stopnjah v prihodnosti, brez vnaprejšnjega prepričanja, da bo pripoved o prvem valu krize opredelila naracijo katastrofe [...]. Veliki krizi običajno sledijo globoke kulturne, družbene, politične in gospodarske spremembe, ki jih je le redko mogoče natančno predvideti.*²⁴

22 Boulanger, *The Continuing and Unfinished Present*, str. III–II2.

23 Že ob začetku rusko-ukrajinskega konflikta so se raziskovalci in raziskovalne organizacije iz različnih disciplin zavedali pomena zbiranja ustnih pričevanj udeležencev konflikta. Eden takih projektov je *The Witnessing the War in Ukraine Summer Institute* (WWSI), ki od leta 2022 letno organizira mednarodne konference, na katerih strokovnjaki poglobljajo in analizirajo probleme konflikta skozi prizmo ustne zgodovine in zbranih pričevanj. Na podoben način so bili oblikovani številni projekti ustne zgodovine, vezani na pandemijo Covid-19, ki so rezultirali v obsežnih spletnih arhivih zbranih pričevanj; ta so ali bodo dostopna tudi javnosti in drugim raziskovalcem (*Covid-19 Oral History*; primer arhiva za mesto New York: *NYC Covid-19 Oral History*).

24 Marshall Clark, *A long song*, str. 258.

20 Če naštejemo le nekaj primerov: Murphy, *September 11*; Sieca-Kozłowski, *Oral History*; *Covid-19 Oral History*.

21 Cramer, »First, Do No Harm«, str. 211.

Z zbiranjem spominov neposredno po dogodkih se lahko do določene mere izognemo temu, da bi socialni konstrukt kolektivnega spomina izpodrinil individualno izkušnjo in spomin na dogodka, kar bi to izkušnjo v dolgoročnem smislu povsem potisnilo v pozabo.

Drugi tip raziskav je po svoje ravno nasproten. Te navadno potekajo več let ali desetletij po dogodkih.²⁵ Zanje je značilno, da je udeleženci (najpogostejše) že uspeli predelati te dogodke²⁶ in jih umestiti v čas in prostor svoje osebne in kolektivne preteklosti. Mednje sodijo tudi raziskave, ki nimajo več živih nosilcev spomina – torej tistih, ki so dogodke neposredno doživeli. Naratorji so v teh primerih torej posredni nosilci spomina svojih staršev ali starejših sorodnikov, hkrati pa nosilci svoje izkušnje življenja z nekom, ki je doživel neko (travmatično) izkušnjo ali dogodek. Ker neposredno po dogodkih spominov niso posebej zbirali za raziskovalne namene,²⁷ v ta okvir sodi tudi raziskava o t. i. deportirancih iz Julijske krajine, ki se je začela prepozno, da bi lahko izprašali nekdanje vojne ujetnike.²⁸ Individualni spomin na ujetništvo v Jugoslaviji se je torej izgubil, ohranil se je le v nekaterih (skopih) arhivskih virih, objavljenih spominih in nekaterih posamičnih intervjujih, ki so jih pred menoj izvedli drugi raziskovalci. Zgodilo se je torej prav to, na kar opozarja Ghislaine Boulanger: družbena konstrukcija zgodovinskega spomina je povzročila potlačitev individualnega spomina.²⁹

25 Tovrstnih primerov je veliko, na tem mestu izpostavimo le nekaj študij za slovenski prostor, prim. Ramšak, *Portret glasov*; Rožac Darovec, *Meje in konfini*; Rožac Darovec, »Po svobodi ...«; Strle, »Pustili so vse ...«; Strle, *Slovinci v Kanadi*; Strle, *Slovenians in Canada*; Širok, *Kalejdoskop*; Cattunar, *Il confine delle memorie*; Hrobat Virloget, *Breme preteklosti*; Hrobat Virloget, *V tišini spomina*; Luthar, Verginella in Strle, *Užaljeno maščevanje*.

26 Velja izpostaviti, da so lahko intervjuji za naratorje zelo čustveni in celo travmatični tudi v primerih, ko je od dogodkov minilo že več desetletij, predvsem v primerih, ko jim ni uspelo premostiti travmatične izkušnje (prim. Calzana, »In effetti ...«).

27 O taborišču Borovnica in bolnišnici Škofja Loka sta sicer Zavezniška vojaška uprava in italijanska vlada zbrali nekatera pričevanja povratnikov, ki so bila nato združena v različnih dokumentih. Vendar so ti podatki precej skopi, zapisi pa kratki ter se osredotočajo v glavnem na materialne pogoje v ujetništvu (pomanjkanje, lakota, bolezen) in nasilje stražarjev. Po zabeleženju teh pričevanj takoj po repatriaciji kasneje in predvsem za raziskovalne namene pričevanj niso zbirali. Podrobneje o virih v Lampe, *Deportacije*, str. 43–47.

28 V začetku raziskave sem pridobila pričevanje enega izmed nekdanjih ujetnikov, ki je v času najine korespondence štel več kot 90 let.

29 Boulanger, *The Continuing and Unfinished Present*, str. 111–112. 20. stoletje, ki je bilo stoletje »izbrisa spomina«, kot pravi italijanska zgodovinarica Luisa Passerini, je prežeto s takimi primeri (Passerini, *Memory and Utopia*).

Poleg tega se tudi kolektivni spomin na deportacije skoraj ni oblikoval ali ohranil, saj je bil z leti povsem zasenčen zaradi odmevnejših kolektivnih naracij v obmejnem prostoru, vezanih na problem italijanskega eksodusa iz Istre po drugi svetovni vojni ter izvensodnih usmrtnih oziroma t. i. fojb.³⁰ Edina izjema so poskusi *Društva svojcev deportiranih v Jugoslavijo* (*Associazione Congiunti dei Deportati in Jugoslavia*), katerega delo in aktivnosti so se sicer leta 1980 uradno zaključili,³¹ čeprav se občasno, predvsem v zadnjem desetletju, ponovno obuja. Posledično se problem deportirancev obuja predvsem na lokalni ravni, v italijanskem mestu Gorizia, kjer vsako leto 3. maja obeležujejo spomin na te dogodke. V goriškem Parku spomina stojita obeležji, ki obujata spomin na »deportacije« z območja Gorice.³² Te slovesnosti pa so v glavnem vezane na zamejeno lokalno skupnost. Naratorji ki prihajajo iz drugih delov Italije, zanje sploh niso vedeli. Socialni konstrukt zgodovinskega spomina na to obdobje jugoslovansko(slovensko)-italijanske preteklosti je torej povsem zasenčil spomin na ti. deportirance, individualni spomini pa so obujali samo ob posameznih priložnostih.

PREMOSTITEV INDIVIDUALNIH IN KOLEKTIVNIH KONFLIKTNIH NARACIJ

Ustna zgodovina torej ni terapija, njen cilj pa ni zdravljenje preteklih ran ali celo travm. Je pa naš projekt gotovo omogočil, da so naratorji morda prvič v življenju samoreflektivno razmišljali o preteklosti in o tem, kako jih je ta zaznamovala. Prvič so našli sogovornika, ki jih je bil pripravljen neobremenjeno poslušati.³³ Poleg očitne obremenjenosti s tem, da do tedaj nekateri niso našli aktivnega sogovornika, ki bi skušal razumeti preteklost in izkušnjo ujetništva, jih je bremenilo prav to, da jim do tedaj ni nihče prisluhnil. Morda o

30 Na to temo je izšlo veliko študij, zato izpostavimo le nekatere, ki govorijo o kolektivnih naracijah in komemorativnih praksah, vezanih na konfliktno naracijo v slovensko-italijanskem obmejnem prostoru, prim. Cattunar, *Il calendario conteso*; Širok, *Spomin in pozaba*; Širok, *Identitete*; Klabjan, »Partizanska pokrajina«; Klabjan, »Our Victims Define Our Borders«; *Borderlands of Memory*; Smiljanič, *Spominsko obeležje*; Batič, »Zones...«; Batič, *Nova govorica prostora*; Rožac Darovec, *An Archaeology*.

31 ACDJ, *Gli scomparsi da Gorizia*.

32 Lampe, *Deportacije*, str. 245–254.

33 To gotovo ni zanemarljivo, saj je neobremenjeno poslušanje včasih oteženo, ker so ti pogovori pogosto omadeževani zaradi obstoječih kolektivnih naracij, ki so pogosto podvržene javnim razpravam in manipulacijam. Zato sem vedno povsem razumela zadržke, ki so jih imeli nekateri naratorji pred ali na začetku intervjuja, predvsem zaradi strahu pred mojimi cilji in intencami.

tem niso zmogli ali celo smeli govoriti. Vprašala sem se, kolikokrat so ti ljudje v preteklosti lahko o tem glasno govorili (in ne šepetali za družinsko mizo, kot je pripovedovala naratorica iz Trsta). Kolikokrat so jih poslušali in slišali? Srečala sem kar nekaj družin, v katerih se o tem niti v družinskem krogu niso nikdar pogovarjali. Ta »črni madež« so samo tlačili in potiskali v preteklost – pogosto brez uspeha, saj so več let kasneje njihovi otroci pričeli iskati odgovore. Ezio tako pripoveduje, da je bila Borovnica v družini vseprisotna – v gestah in neverbalni komunikaciji, ker oče ni nikdar spregovoril o izkušnji. Zato je več let po očetovi smrti obudil željo in potrebo po tem, da bi razumel, kaj se je očetu zgodilo in kaj ga je tako zaznamovalo. Opravi je raziskavo in napisal knjigo. Čutil je potrebo po tem, da spregovori – česar oče ni nikdar zmogel.

Z naratorji sem se pogovarjala o vsem, o čemer jim je bilo prej težko govoriti: o osvoboditvi Trsta, o tem, kako je bil oče ali drug sorodnik aretiran, kako je kar izginil, kako je mati iskala informacije, kako so obiskovali Borovnico in ujetnikom nosili hrano, kako so včasih mesece in leta čakali, da bi se oče vrnil ali da bi izvedeli, kaj se je zgodilo, ko se ni vrnil. Čeprav torej ustna zgodovina ni terapija, sem začela opazati pozitivne učinke in spremembe, ki so bile za naratorje pomembne. V več primerih je bilo namreč njihovo življenje zaradi teh dogodkov zaznamovano, a jim zgodovinski spomin ni namenil prostora, kjer bi se lahko izrazili. Hkrati je tudi zgodovinopisje te individualne zgodbe pogosto spregledalo. To pomeni, da so bili posamezniki pri iskanju odgovorov na vprašanje, kaj je kdo doživljal v taborišču, kje je preživel ujetništvo ali celo kakšna je bila njegova usoda, če se ni vrnil, prepuščeni samim sebi.

Posledično so se med pogovori pričele ustvarjati posebne situacije, ko so naratorji ne samo pripovedovali in torej bili subjekt raziskave, temveč so tudi iskali odgovore. *Ali veste, v katerem taborišču je bil interniran moj oče? Kaj se je tam dogajalo? Imate kak seznam?* Prav sezname so za svojce pogosto eden glavnih odgovorov. Že omenjeni Ezio je izvedel pravo raziskavo, intervjuval nekdanje ujetnike, se odpravil v arhive in nazadnje objavil knjigo. Ko pa sem mu posredovala seznam repatriiranih iz Borovnice, na katerem je bilo tudi ime njegovega očeta, je bilo to zanj zelo emotivno. Kljub temu, da je pred tem izvedel celotno raziskavo in ni bilo dvoma o tem, kako in kje je oče preživel ujetništvo, je bilo to ime na seznamu zanj pomemben in potreben dokaz. *Jasno je, da je bila najdba na seznamih zame neverjetno čustvena [...]. Priznam, da se me je to zelo dotaknilo. [...] Zato, pravim, da so ti sezname zelo pomembni prav za družine. Videti ime na*

seznamu namreč pomeni, da je bil takrat, v tistem trenutku, tvoj sorodnik dejansko tam. (Ezio)

Pričela sem ugotavljati, da so bili intervjuji za večino vpletenih naratorjev zelo pomembni – po eni strani zato, ker so tako sklenili krog individualnih družinskih spominov, po drugi strani pa je pomemben prispevek pomenila kolektivizacija teh spominov. *Počutila sem se kot prenašalka te resnice, ki jo je treba odkriti. Bila sem edina v svoji družini, ki je čutila potrebo to raziskati. In na določeni točki me je moja ugotovitev, da je še veliko drugih, [...] ki se ukvarjajo s to raziskavo, osvobodila. Osvobodila me je občutka, da sem edina, ki želi to raziskati. Znašla sem se v kontekstu, v katerem sem ena izmed mnogih, in to je osvobajajoče. Ko obstaja deljena resnica ali deljeni spomin, je breme manjše, ker ima deljenje ta učinek. [...] Gre za terapevtski vidik par excellence. Zato vrednost [...] teh študij z mojega vidika presega zgodovinsko, kulturno vrednost. Zakaj študirati zgodovino? Zgodovina je pomembna tudi zaradi učinkov, ki jih lahko ima na tvoje sedanje življenje.* Zdjaj. (Chiara)

Ko so pričeli naratorji ugotavljati, da niso edini, ki jih ta preteklost bremeni ali jo želijo raziskati, so se počutili olajšane. Chiara je sama pri sebi ugotavljala, da ima to terapevtske učinke, saj ni bila več tako obremenjen s preteklostjo, ki jo je do tedaj v glavnem premlevala samo znotraj sebe. Zdjaj pa je dobila tudi sogovornike, s katerimi si je ta spomin delila in iskala dodatne informacije. To olajšanje je, kot se je izrazila, čutila prav fizično, ne samo čustveno.

Raziskava je torej potrdila prav to, kar ugotavlja Paul Thompson; ne samo, da so naratorji pomembni za zgodovino, temveč je tudi zgodovina pomembna zanje: *Spremembe, ki jih lahko ustni zgodovinarji opazijo pri svojih sogovornikih, zagotovo niso tako pestre, vendar so lahko enako pomembne. Njihovo naraščajoče spoznanje, da so ljudje ne le koristni za zgodovino, ampak da je lahko zgodovina sama po sebi koristna za ljudi, je bilo eden glavnih povodov za razmah terapije s spominjanjem,*³⁴ *ki se je v zadnjih letih tako močno razširila.*³⁵

Pomembna dodana vrednost raziskav ustne zgodovine je torej njen vsaj delni terapevtski učinek, saj s tem, ko jim damo odgovore, ki jih morada iščejo že več let, pomagamo ljudem zaključiti in zaokrožiti določeno poglavje.

LaCapra se na podoben način sprašuje, »ali lahko zgodovinopisje na svoj način pomaga sicer morada ne zaceliti, ampak predvsem sprijazniti se s pre-

34 Terapijo s spominjanjem (*reminiscence therapy*) Ameriški psihološki slovar razlaga kot »uporabo življenjskih zgodovin [orig. *life histories*] – pisnih, ustnih ali obeh – za izboljšanje psihološkega počutja«. Terapija se pogosto uporablja predvsem pri starejših (APA: *APA Dictionary*, str. 904).

35 Thompson, *The Voice of the Past*, str. 184.

teklimi ranami in brazgotinami«. ³⁶ V slovensko-italijanskem obmejnem prostoru je takih preteklih ran veliko. Nekatere še vedno vnašajo razdor v skupnost. Ravno z empatičnim pristopom in tako z uvedbo »srednjega glasu« pa morda lahko pomagamo zaceliti te pretekle kolektivne rane.

S pristopom »srednjega glasu« lahko na eni strani ljudem ponudimo odgovore, ki jih omogoča le raziskava, temelječa na arhivskih virih; te odgovore ne nazadnje iščejo tudi ljudje sami. Hkrati s pomočjo ustne zgodovine ovrednotimo tisto bolj človeško in socialno plat obravnavanih dogodkov. Ta je nujno subjektivna, a ne nazadnje prav ta subjektivnost še danes vnaša razdor v obmejno skupnost. Prav nepriznavanje in nerazumevanje subjektivnosti drugega morda vodi v nenehno ponavljanje in rojevanje teh sporov in razdorov. Ljudem s tem damo možnost, da zaključijo preteklost, ki se je neprestano vračala.

Leonardo je šel še korak dlje, ko mi je v enem izmed sporočil, ki so sledila najinemu intervjuju, napisal: [...] *Najlepša hvala za tvoje zgodovinsko zanimanje za te dogodke, ki so bili preveč let marginalizirani [...]. Še toliko bolj sem neizmerno vesel, da si prav ti, vezana na svojo Slovenijo, storila to gesto, ki se mi zdi tvegana, a osvetljuje zgodovinske resnice, ki so še danes precej nelagodne.*

Intervju in celoten projekt sta bila pomembna zanj osebno. Hkrati je poudaril, kar na prvi pogled ni bilo očitno – da prihajam iz Slovenije. Moje delo – raziskavo – je torej razumel kot gesto, ki lahko vodi k premostitvi konfliktnih preteklosti dveh narodnih skupin in skupnosti, ki sta se v tistem trenutku – ob koncu druge svetovne vojne – znašli vsaka na svoji strani zgodovine. Zgodovinarji lahko torej z izvajanjem raziskav z uporabo metodologije »srednjega glasu« ljudem dolgoročno pomagamo, da se soočijo s svojo (individualno in kolektivno) preteklostjo, se skušajo z njo sprijazniti in pozitivno pogledati v prihodnost.

ZAKLJUČEK

Potek raziskave, povezane z deportacijami iz Julijske krajine v Jugoslavijo, je jasno pokazal, da raziskava z uporabo metodologije »srednjega glasu« in s tem povezanim empatičnim pristopom prinaša več pomembnih rezultatov. Z uporabo metodologije, ki je nadgradila »tradicionalno« arhivsko raziskavo, sem ustvarila bolj kompleksno sliko problema ter s tem poglobila razumevanje zelo zapletene preteklosti in usode deportirancev iz Julijske krajine in njihovih družin. Poleg pomembnih raziskovalnih rezultatov je ta pristop imel pozitivne učinke tudi za naratorje, torej

posameznike, ki so bili vključeni v raziskavo. Ti so dobili priložnost neobremenjeno spregovoriti o svoji preteklosti in izkušnji, hkrati pa so dobili nekatere odgovore, ki so jih morda že leta iskali. Na ta način so se do določene mere soočili s svojo preteklostjo in s tem povezanimi bremenami.

Ob razumevanju tega, kako težavna in dolgotrajna je lahko taka raziskava in njena metodologija ter kakšne pasti prinaša, se sprašujem, ali morda lahko s takim pristopom pomagamo tudi k premostitvi preteklih sporov in travm, ki še danes delijo ljudi in skupnosti. Z metodologijo »srednjega glasu« sem namreč od *pisanja o travmah* slovensko-italijanskega obmejnega prostora pristopila k *pisanju travme* in pri tem opazila pozitivne učinke, ki bi lahko dolgoročno vodili k premostitvi konfliktnih naracij v tem prostoru.

FINANCIRANJE

Prispevek je nastal kot rezultat projekta IT-POW FAMILIES, ki je financiran s strani programa Evropske unije za raziskave in inovacije Obzorje2020 v okviru Marie Skłodowska-Curie IF štipendije (grant agreement No 839474) ter programa *Prakse reševanja sporov med običajnim in postavljenim pravom na območju današnje Slovenije in sosednjih dežel* (ARIS, P6-0435), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

VIRI IN LITERATURA

USTNI VIRI

- Chiara (r. 1969). Ustno izporočilo leta 2022 in 2023. Posnetek in transkripcija pri avtorici.
 Ezio (r. 1964). Ustno izporočilo leta 2022. Posnetek in transkripcija pri avtorici.
 Leonardo (r. 1961). Ustno izporočilo leta 2023. Posnetek in transkripcija pri avtorici.
 Mario (r. 1954). Ustno izporočilo leta 2022. Posnetek in transkripcija pri avtorici.

LITERATURA

- ACDJ: *Gli scomparsi da Gorizia nel maggio 1945*. Gorizia: Tipografia sociale, 1980.
 APA: *APA Dictionary of Psychology*. Second edition. Washington: American Psychological Association, 2015.
 Bajc, Gorazd: Aretacije, internacije in deportacije po prvi in drugi svetovni vojni na območju Julijske krajine: oris problematike in poskus primerjave. *Acta Histriae* 20, 2012, št. 3, str. 389–416.
 Batič, Matic: »Zones more Related to Immortal Splendor of Glory«: Italian War Memorials and Commemorative Practices in Venezia Giulia (1918–1922). *Acta Histriae* 26, 2018, št. 4, str. 1063–1086. DOI: <https://doi.org/10.19233/AH.2018.44>
 Batič, Matic: Nova govorica prostora: preimenovanje naselij na severnem Primorskem po drugi svetov-

³⁶ LaCapra, *Writing History*, str. 42.

- ni vojni (1948–1954). *Acta Histriae* 31, 2023, št. 2, str. 281–306. DOI: <https://doi.org/10.19233/AH.2023.13>.
- Borderlands of Memory: Adriatic and Central European Perspectives* (ur. Borut Klabjan). Oxford: Peter Lang Ltd., 2019.
- Boulanger, Ghislaine: The Continuing and Unfinished Present. Oral History and Psychoanalysis in the Aftermath of Terror. *Listening on the Edge. Oral History in the Aftermath of Crisis* (ur. Mark Cave in Stephen M. Sloan). New York: Oxford University Press, 2014, str. 110–126.
- Bufon, Milan: Slovenci v Trstu nekdanj in danes: težavno ohranjanje multikulturalnosti na robu slovenskega etničnega ozemlja. *Kronika* 70, 2022, št. 1, str. 177–198. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.1.10>.
- Calzana, Chiara: »In effetti, devo averti raccontato cose troppo intime...«. La raccolta delle memorie del Vajont e il lavoro di relazione tra ricercatrice e interlocutori. *Acta Histriae* 31, 2023, št. 3, str. 475–482. DOI: <https://doi.org/10.19233/AH.2023.23>.
- Cattunar, Alessandro: Il calendario conteso. Commemorazioni di confine, tra manipolazioni della storia e costruzione delle identità nel secondo dopoguerra. *Acta Histriae* 20, 2012, št. 4, str. 703–720.
- Cattunar, Alessandro: *Il confine delle memorie. Storie di vita e narrazioni pubbliche tra Italia e Jugoslavia (1922–1955)*. Firenze: Le Monnier-Mondadori education, 2014.
- Cramer, Jennifer A.: »First, Do No Harm«: Tread Carefully Where Oral History, Trauma, and Current Crises Intersect. *The Oral History Review* 47, 2020, št. 2, str. 203–213.
- Cusan, Federica: Nomi scomodi: quando la toponimia orale racconta una narrazione non condivisa. *Acta Histriae* 31, 2023, št. 3, str. 453–462. DOI: <https://doi.org/10.19233/AH.2023.21>.
- Di Sante, Costantino: *Nei campi di Tito. Soldati, deportati e prigionieri di guerra italiani in Jugoslavia (1941–1952)*. Verona: Ombre Corte, 2007.
- Hrobat Virloget, Katja: Breme preteklosti: spomini na sobivanje in migracije v slovenski Istri po drugi svetovni vojni. *Acta Histriae* 23, 2015, št. 3, str. 531–554.
- Hrobat Virloget, Katja: *V tišini spomina: »eksodus« in Istra*. Koper: Založba Univerze na Primorskem; Trst: Založništvo tržaškega tiska, 2021.
- Klabjan, Borut in Bajc, Gorazd: *Ogenj, ki je zajel Evropo. Narodni dom v Trstu 1920–2020*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2021.
- Klabjan, Borut: »Our Victims Define Our Borders«: Commemorating Yugoslav Partisans in the Italo-Yugoslav Borderland. *East European Politics and Societies* 31, 2017, št. 2, str. 290–310.
- Klabjan, Borut: »Partizanska pokrajina«: Partizanski spomeniki in komemoriranje partizanov na tržaškem. *Acta Histriae* 20, 2012, št. 4, str. 669–692.
- LaCapra, Dominick: *Understanding others: peoples, animals, pasts*. Ithaca: Cornell University Press, 2018.
- LaCapra, Dominick: *Writing History, Writing Trauma*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2014.
- Lampe, Urška: *Deportacije iz Julijske krajine v Jugoslavijo, 1945–1954: diplomatski in socialni vidiki*. Koper: Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; Centur: Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja, 2023. E-knjiga: <https://zdpj.si/wp-content/uploads/2023/07/UR%C5%A0KA-LAMPE-DEPORTACIJE-IZ-JULIJSKE-KRAJINE-Elektronska-izdaja-2023.pdf> (dostop: 29. 6. 2024).
- Lampe, Urška: Some Methodological Reflections on Oral History in the Borderlands: a Slovene-Italian Case Study. *Acta Histriae* 31, 2023, št. 3, str. 377–398. DOI: <https://doi.org/10.19233/AH.2023.16>.
- Luthar, Oto in Strle, Urška in Verginella, Marta: *Užaljeno maščevanje. Spomin Slovenk in Slovencev na italijanska fašistična taborišča*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2023.
- Marshall Clark, Mary: A Long Song. Oral History in the Time of Emergency and After. *Listening on the Edge. Oral History in the Aftermath of Crisis* (ur. Mark Cave in Stephen M. Sloan). New York: Oxford University Press, 2014, str. 241–261.
- Murphy, Dean: *September 11: An Oral History*. New York: Knopf Doubleday Publishing Group, 2002.
- Passerini, Luisa: *Memory and Utopia*. New York: Routledge, 2014.
- Portelli, Alessandro: »What makes oral history different«. *The Oral History Reader* (ur. Robert Perks in Alistair Thomson). London, New York: Routledge, 1998, str. 63–74.
- Portelli, Alessandro: *The Order Has Been Carried Out: History, Memory, and Meaning of a Nazi Massacre in Rome*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- Ramšak, Mojca: *Portret glasov. Raziskave življenjskih zgodb v etnologiji na primeru koroških Slovencev*. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, antropologije in književnosti, 2003.
- Ramšak, Mojca: Znanost med objektivnostjo in grožnjo subjektivnosti: vloga terenskih dnevnikov in empatije pri zapisovanju življenjskih zgodb. *Traditiones* 31, 2002, št. 2, str. 93–114.
- Rožac Darovec, Vida: »Po svobodi je v vas pršu hudič!«: pomen ustne zgodovine za razkrivanje mitoloških struktur v preteklosti – primer spominjanja Rakitljanov. *Acta Histriae* 20, 2012, št. 4, str. 693–702.
- Rožac Darovec, Vida: An Archaeology of Remembering the Fascist Era in the Istrian Countryside – a Case Study of the Village Rakitovec. *Acta Histriae* 26, 2018, št. 4, str. 1143–1156. DOI: <https://doi.org/10.19233/AH.2018.48>
- Rožac Darovec, Vida: *Meje in konfini*. Koper: Založba Annales, 2004.

- Sieca-Kozłowski, Elisabeth (ur.): Oral History: The Russo-Ukrainian War Through the Eyes of Ukrainian Military Chaplains. *The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies* [Online] 22, 2021. <http://journals.openedition.org/pipss/6344>, DOI: <https://doi.org/10.4000/pipss.6344> (dostop: 16. 7. 2024).
- Smiljanić, Ivan: Spominsko obeležje zasedenemu ozemlju pred rektoratom Univerze v Ljubljani. *Kronika* 71, 2023, št. 1, str. 173–194. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.71.1.10>.
- Strle, Urška: »Pustili so vse in odšli čez noč«. Prispevek k ilegalnemu izseljevanju iz Posočja v Italijo po drugi svetovni vojni v luči ustnih pričevanj. *Zgodovina za vse* 16, 2009, št. 1, str. 113–129.
- Strle, Urška: *Slovenci v Kanadi: Izseljevanje skozi prizmo življenjskih zgodb* (doktorska disertacija). Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2009.
- Strle, Urška: Slovenians in Canada: an Oral History Perspective. *Migrating Memories: Central Europe in Canada*. Vol. 2, Oral Histories (ur. Rodica Albu). Brno: Central European Association for Canadian Studies, 2010, str. 357–419.
- Širok, Kaja: Identitete, zgodovina in dediščina prostora – prakse spominjanja in komemoracije na goriškem v XX. stoletju. *Acta Histriae* 20, 2012, št. 4, str. 631–646.
- Širok, Kaja: *Kalejdoskop goriške preteklosti: zgodbe o spominu in pozabi*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.
- Širok, Kaja: Spomin in pozaba na obmejnem območju: predstave o goriški preteklosti. *Acta Histriae* 18, 2010, št. 1–2, str. 337–358.
- Thompson, Paul: *The Voice of the Past. Oral History*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Troha, Nevenka: Fojbe v slovenskih in italijanskih arhivih. *Fojbe* (ur. Jože Pirjevec et al.). Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012, str. 253–296.
- Troha, Nevenka: Italijani v vojnem ujetništvu v Jugoslaviji 1944–1947. *Annales, Series Historia et Sociologia* 10, 2000, št. 2, str. 325–340.
- Troha, Nevenka: *Komu Trst? Slovenci in Italijani med dvema državama*. Ljubljana: Modrijan, 1999.
- Troha, Nevenka: Pogrešani: kdo so bili ljudje, ki so jih maja 1945 v tržaški pokrajini aretirale jugoslovanske oblasti. *Nasilje vojnih in povojnih dni* (ur. Nevenka Troha). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014, str. 157–230.
- Vinci, Annamaria: *Sentinelle della Patria. Il fascismo al confine orientale 1918–1941*. Roma, Bari: Laterza, 2011.

SPLETNI VIRI

- Covid-19 Oral History: The COVID-19 Oral History Project*. <https://covid-19archive.org/s/oralhistory/page/welcome> (dostop: 23. 6. 2024).
- NYC Covid-19 Oral History: The NYC Covid-19 Oral History, Narrative, and Memory Project*. <https://in-cite.columbia.edu/covid19-oral-history-project> (dostop: 23. 6. 2024).
- WWSI: Witnessing the War in Ukraine Summer Institute 2024*. <https://www.ualberta.ca/canadian-institute-of-ukrainian-studies/news-and-events/events/summer-institutes/witnessing-war-ukraine/index.html> (dostop: 23. 6. 2024).

SUMMARY

Using the “Middle-Voice” Methodology as a Way of Bridging Conflict Narratives: A Case of Research on Deportations from the region of Venezia Giulia to Yugoslavia after the Second World War

Based on her research on deportations from the region of Venezia Giulia to Yugoslavia after the Second World War, the author of the article analyses the methodology of the so-called middle voice and its impact on scientific research and society. The research, which lasted for over a decade, comprised collection and in-depth analysis of archival sources, the methodology of oral history, as well as acquisition and analysis of oral testimonies and other ego-documents. The author devotes special attention to understanding how an oral history project and the use of the “middle voice” can encourage reflection and perhaps help bridge the unresolved past or even trauma in both individuals and communities. In doing so, she finds that, by employing the methodology, which has upgraded the “traditional” archival research, she has created a much more complex image of the problem and thus deepened the understanding of the highly intricate past and fate of deportees from the region of Venezia Giulia and their families. Such an approach has also proved to be a very positive one for the narrators—persons included in the research, who were thus given the opportunity to speak up freely about their past and experiences while obtaining some answers that they had perhaps been seeking for a

long time. In this way, they have, to an extent, confronted the burdens of their past, whereby the author further finds that the use of such a research approach can also contribute to resolving certain past conflicts and traumas that continue to divide people and communities. By using the

“middle-voice” methodology, she has therefore moved from *writing about trauma* in the Slovenian-Italian borderland to *writing trauma*, observing positive effects that may lead to bridging conflict narratives in the future.